

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ В УМОВАХ ЕДУКАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Розвиток суспільства значною мірою змінив й ускладнив роль педагога в сучасній школі. Вчитель тепер є не тільки джерелом інформації, а людиною, яка організовує і спрямовує навчально-виховний процес на розвиток особистості кожного учня. Забезпечення єдності навчального і виховного процесів логічно припускає підвищення загальної педагогічної культури вчителя, його вміння організовувати взаємодію з дітьми, спілкуватися з ними і керувати їхньою діяльністю. Педагогічне спілкування важливе для вчителів всіх ступенів, але для вчителя початкової школи це вміння набуває особливої значущості. Діяльність учителя початкових класів суттєво відрізняється від роботи вчителя середньої і старшої ланки, її особливості зумовлені контингентом учнів. Початкові класи - перша сходинка шкільної освіти. Діти під керівництвом вчителя роблять перші кроки у навчанні, оволодівають знаннями, вміннями і навичками у навчальній діяльності. Відповідно, зростають вимоги до підготовки майбутнього вчителя, здатного працювати в умовах сучасного освітнього середовища початкової школи.

Метою статті є висвітлення дидактичних аспектів проблеми педагогічного спілкування майбутнього вчителя в умовах освітнього середовища початкової школи.

Педагогічне спілкування – це багатоплановий процес організації, встановлення і розвитку комунікації, взаєморозуміння й взаємодії між педагогами і учнями, породжуваний цілями і змістом їх спільної діяльності.

Проблемі педагогічного спілкування присвячена значна кількість досліджень, аналіз яких виявляє декілька аспектів у її вивченні. Перш за все це визначення структури і умов формування комунікативних умінь педагога (В. Кан-Калик, Ю. Ємельянов, Г. Ковальов, О. Леонтьев та ін.). У цьому аспекті отримали розвиток методи активного соціального навчання (АСО): ролеві ігри, соціально-психологічні тренінги, дискусії та ін. За їх допомогою педагоги опановують способами взаємодії, розвивають товарищескість.

Іншим напрямом є дослідження проблеми взаєморозуміння між педагогами і учнями (А. Бодальов, С. Кондратьєва та ін.), Вони значущі внаслідок того, що контакт можливий тільки за умови достатнього повного взаєморозуміння між тими, хто спілкується, досягнення якого вимагає пошуку певних умов і прийомів.

Особливу групу досліджень складають ті, які вивчають норми, що реалізуються у педагогічному спілкуванні. Перш за все це дослідження з проблеми педагогічної етики і такту (Э. Гришин, І. Страхів і ін.). Педагогічна система «вчитель-учень» у цьому випадку розглядається як певна культурна спільність, в якій велика роль відводиться виконанню соціально схвалюваних норм поведінки: шанобливого ставлення до людини, доброзичливості, товариськості і ін.

З метою якіснішої професійної підготовки майбутніх учителів в аспекті комунікативної діяльності, яка відповідала б вимогам розвитку сучасної освіти, необхідна подальша розробка дидактичних основ проблеми педагогічного спілкування в умовах едукативного середовища початкової школи. Тому перед нами постали наступні завдання:

- вивчити стан проблеми у психолого-педагогічній теорії і практиці;
- виявити і охарактеризувати дидактичні основи технології педагогічногоспілкування;
- проаналізувати педагогічну ефективність використання різних моделей спілкування в умовах едукативного середовища початкової школи.

Продуктивність педагогічної діяльності вчителя в умовах едукативного середовища початкової школи багато в чому зумовлюється рівнем оволодіння вчителем технологією педагогічного спілкування. Аналіз педагогічної практики показує, що багато серйозних проблем у розв'язанні завдань навчання і виховання виникають із-за невміння студента-практиканта правильно організувати спілкування з дітьми. А саме:

- труднощі у мовленнєвому спілкуванні;
- складності в управлінні спілкуванням під час проведення уроку;
- труднощі в керуванні своїм психічним станом у спілкуванні;
- невміння налагодити контакт з дітьми.

Однією з основних причин такого стану справ є неопрацьованість стратегії, методів, організаційних форм і в цілому системи комунікативної підготовки студентів педагогічних факультетів. Тому в процесі професійної підготовки вчителя ми звертаємо увагу на формування таких компетентностей:

- знання комунікативної структури педагогічного процесу;
- вміння правильно співвідносити методи педагогічної дії з особливостями спілкування на цьому етапі;
- вміння моделювати свою поведінку в процесі комунікативної діяльності.

У виборі засобів комунікації важливу роль відіграє тип взаємин педагога з учнями.

Виділяють наступні характеристики спілкування в процесі педагогічної діяльності:

1) загальна система спілкування педагога і учня (певний стиль спілкування);

2) система спілкування, характерна для конкретного етапу педагогічної діяльності;

3) ситуативна система спілкування, що виникає при вирішенні конкретної педагогічної і комунікативної задачі [2].

Практичний досвід дає можливість виділити декілька найбільш типових моделей спілкування педагога з учнями на уроці.

Модель перша. Педагог, захоплений світом знань, науки, наче усунений від учнів, вони для нього тільки сприймаючі знання. Як правило, такий учитель мало цікавиться особистістю дитини й взаєминами з нею, зводячи педагогічні функції до повідомлення інформації. Така модель спілкування характеризується відсутністю психологічного контакту між педагогом і дітьми. Звідси пасивність учнів у процесі навчання, безініціативність.

Модель друга. Спілкування полягає в тому, що між педагогами і дітьми встановлюється дистанція. Результатами такого спілкування є відсутність контакту між педагогом і дітьми, слабкий зворотний зв'язок, байдужість школярів до вчителя.

Модель третя. Її суть у тому, що вчитель будує взаємини з дітьми вибірково, концентрує свою увагу на групі учнів (сильних або, навпаки, слабких), як локатор, уловлює саме цих школярів, залишаючи без уваги інших. В результаті на уроці не створюється цілісна і безперервна система спілкування: вона підміняється фрагментарною, ситуативною взаємодією.

Модель четверта. Педагог у процесі взаємодії з учнями чує тільки себе: при поясненні нового матеріалу, при опитуванні учнів, у ході

індивідуальних бесід з дітьми. Вчитель захоплений своїми думками, Ідеями, педагогічними завданнями, не відчуває партнерів по спілкуванню.

Небезпека такої моделі спілкування у тому, що тут втрачається такий важливий для навчання й виховання зворотний зв'язок у спілкуванні, без якого неможливо ефективно управляти навчально-виховним процесом.

Модель п'ята. Педагог цілеспрямовано й послідовно діє на основі спланованої програми, не звертаючи уваги на обставини, що змінюються, вимагають зміни спілкування. Такий педагог нібито все робить правильно: у нього є обґрунтований план, вірно сформульовані педагогічні завдання. Але він не враховує, що педагогічна дійсність постійно змінюється, виникають нові і нові обставини, умови, які повинні негайно вловлюватися ним і викликати відповідні зміни у методичному і соціально-психологічному аранжуванні виховання і навчання. В результаті добре сплановані види і форми роботи залишаються нездійсненими, дають низький педагогічний ефект.

Модель шоста. Вчитель робить себе головним, а інколи і єдиним ініціатором педагогічного процесу, присікаючи всі інші форми навчальної ініціативи. Тут все виходить від педагога: питання, завдання, думки та ін. В результаті знижується ініціативність учнів. Втрачається психологічний сенс взаємодії педагога і дітей, оскільки учні орієнтуються тільки на односторонню активність педагога й почувають себе лише виконавцями. Знижуються можливості творчого характеру навчання і виховання, оскільки школярі чекають інструкцію, перетворюючись на пасивних споживачів інформації.

Модель сьома. Вчитель мучиться постійними сумнівами: чи правильно його розуміють чи вірно тлумачать те або інше зауваження, чи не ображаються та інш.

Учитель постійно вагається, коливається, аналізує, що кінець кінцем може призвести до неврозів.

Модель восьма. У системі взаємин переважають дружні характеристики. Можна виділити й інші моделі спілкування, але ми наводимо тут лише деякі негативні, які найчастіше можна спостерігати під час педагогічної практики у студентів-практикантів, від яких їм слід звільнитися [2].

Ось чому перед майбутнім вчителем стоїть завдання оволодіння технологією педагогічного спілкування, Який покликаний забезпечити у педагогічній діяльності реальний психологічний контакт між педагогом і дітьми, перетворити їх на суб'єктів спілкування, допомогти подолати різноманітні психологічні бар'єри, що виникають у процесі взаємодії. Тільки у такому випадку педагогічне спілкування створює цілісну соціально-психологічну структуру педагогічної діяльності.

Дослідження проблем комунікації в едукаційному середовищі початкової школи дають можливість виділити наступні етапи педагогічного спілкування:

1. Прогностичний етап: моделювання педагогом спілкування з класом у процесі підготовки до педагогічної діяльності.
2. Початковий період спілкування: організація безпосереднього спілкування з класом.
3. Управління спілкуванням у педагогічному процесі.
4. Аналіз здійсненої системи спілкування й моделювання спілкування у майбутній діяльності.

Розглянемо особливості виділених творчих етапів спілкування.

Прогностичний етап. У процесі моделювання спілкування здійснюється планування комунікативної структури майбутньої діяльності відповідно:

- а) педагогічній меті і завданням;
- б) загальної педагогічної і етично-психологічної ситуації в класі;
- в) творчої індивідуальності самого педагога;
- г) індивідуальним особливостям учнів;
- д) пропонованій системі методів навчання і виховання.

Початковий період спілкування, де організація безпосередньої взаємодії з учнями, початок контакту, багато в чому визначає успішність подальшого розвитку змістовного і соціально-психологічного аспекту педагогічної діяльності.

Найважливішими елементами цього етапу є:

- а) конкретизація моделі спілкування;
- б) уточнення умов і структури майбутнього спілкування;

в) здійснення початкової стадії безпосереднього спілкування.

Третій етап включає:

- встановлення психологічного контакту з класом для передачі інформації і її сприйняття учнями;
- розробка плану уроку; тобто використання елементів бесіди, торичних питань, ситуацій роздуму та ін., наявність певної логіки у чергуванні фактів і узагальнень, яскравих прикладів і теоретичного матеріалу;
- створення через систему психологічних засобів обстановки колективного пошуку і роздумів, що особливо важливо для реалізації всіх видів проблемного навчання, якому край необхідні комунікативні компоненти;
- управління пізнавальною діяльністю учнів.

Четвертий етап. Вчитель аналізує використану ним систему спілкування, уточнює можливі варіанти організації спілкування, аналізує зміст заняття, прогнозуючи майбутнє спілкування з класом. На четвертому етапі цикл спілкування закінчується й здійснюється перехід до першого етапу [3].

Таким чином, усе вищесказане дає можливість зробити наступні висновки:

1. Педагогічне спілкування як особливий вид творчості у технологічному плані знаходить свій вияв в уміннях передати інформацію, зрозуміти стан учня, в організації взаємин з дітьми, в мистецтві дії на партнера по спілкуванню, вмистецтві керувати власним психічним станом.
2. Відзначені вище істотні характеристики спілкування у педагогічній діяльності визначаються специфікою цієї діяльності, направленою на реалізацію цілей розвитку особистості.
3. У процесі педагогічного спілкування здійснюється навчання прийомам і способам розумової діяльності, формування розумових процесів, навчання прийомам роботи, постійна підтримка зацікавленості учнів на самому уроці, мотиваційне забезпечення навчального процесу, зняття емоційної напруженості...
4. Педагогічне спілкування достатньо регламентоване за змістом, формам, а тому воно не є лише способом задоволення абстрактної потреби в спілкуванні.
5. Педагогічне спілкування у навчанні і вихованні служить інструментом дії на особистість учня.
6. Основні труднощі, з якими зустрічається педагог у спілкуванні з учнями, пов'язані з невмінням налагодити контакт, управляти спілкуванням учнів на уроці, вибудовувати взаємини і перебудовувати їх залежна від

специфіки педагогічних завдань, нерозумінням внутрішньої психологічної позиції учня і, нарешті, – це труднощі у мовному спілкуванні й передачі власного емоційного ставлення до навчального матеріалу, а також невміння володіти власним психічним станом у спілкуванні.

7. Усе це необхідно враховувати при підготовці майбутнього вчителя початкової школи.

Стаття окреслює лише окремі аспекти проблеми педагогічного спілкування вчителя початкової школи. Тому ця проблема потребує подальшого дослідження з метою подолання негативних явищ у комунікативній підготовці майбутніх вчителів в умовах едукативного середовища початкової школи й виведення її на якісно новий рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. – К., Освіта України, 2006. – 528 с.
2. Кан-Кшшк В.А. Учителю о педагогическом общении: – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.
3. Слостенин В.А. и др. Педагогика: Учеб, пособие для студ, высш. пед. учеб. заведений / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; Под ред. В.А. Слостенина. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.
4. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 215 с.